

САПЛІН Ю.Ю.

(Класичний приватний ун-т)

"ПОВСЯКДЕННІСТЬ" У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

The article deals with cross cultural study of concept "everyday life" / "commonness". Concepts are understood as mental structures (representations), such as constituents of thoughts. Author investigates linguistic consciousness through verbal representations of this concept.

Key words: *Concept, cross cultural study, linguistic consciousness.*

Відправною точкою лінгвокультурологічних досліджень в наш час нерідко стають дані суміжних з лінгвістикою, і в першу чергу соціальних, наук. За однією з сучасних соціальних теорій, «людське суспільство склалося внаслідок еволюції «норм поведінки» (у найширшому сенсі.). Ці «норми поведінки», як правило, ніким свідомо не винаходилися, але виникли як наслідок дуже складного процесу, в якому кожен новий крок здійснювався на основі всієї попередньої історії» [Шафаревич 1994, с. 11]. Залежно від сфери використання названі «зразки поведінки» можуть бути розділені на технічні, що регулюють взаємодію людини з довкіллям (артефактами, неживою і живою природою і у тому числі з іншими людьми як її частиною), й етичні, які визначають стосунки людини з іншими членами соціуму, а також з Богом і власною совістю.

Процес життєдіяльності індивідів, що розгортається в звичних загальновідомих ситуаціях на базі самоочевидних чекань, традиційно визнається за повсякденне життя, повсякденність. «Соціальні взаємодії в контексті повсякденності ґрунтуються на передумові одноманітності сприйняття ситуацій взаємодії всіма його учасниками. Інші ознаки повсякденного переживання і поведінки: нерефлексивність, відсутність особистої залученості в ситуації, типово сприйняття учасників взаємодії і мотивів їхньої участі» [Культурологія 1998, с. 122]. Повсякденність протиставляється дозвіллю і святку як будні; як загальнодоступні форми діяльності — вищим спеціалізованим її формам; як життєва рутина — миттєвостям гострої психологічної напруги; як дійсність — ідеалу.

Завдання даної статті полягає в розвитку лінгвокультурологічного підходу стосовно концептів, що одночасно належать до повсякденного і рефлексивного рівнів мовної свідомості

У філософії та соціології існує низка потрактувань *повсякденності*; в них, як правило, міститься пряма або побічна негативна оцінка феномену. Так, у Зіммеля рутина повсякденності протиставляється пригоді як періоду найвищої напруги сил і гостроти переживання; момент пригоді ніби вилучається зі щоденності й стає замкненим, орієнтованим на самого себе фрагментом простору-часу, де діють зовсім інші, ніж у повсякденності, критерії оцінки ситуацій, осіб, їх мотивів і так далі. У Хайдеггера повсякденність

ототожнюється з існуванням в “Das Man”, тобто вважається неавтентичною формою існування. У Маркузе в його протиставленні культури як свята, творчості, вищої напруги духовних сил, з одного боку, і цивілізації як рутинної технізованої діяльності — з іншого, повсякденність виявляється на боці цивілізації. Їй, кінець кінцем, належить бути перевершеною у вищому творчому діалектичному синтезі. З іншого боку, в А. Лефевра щоденність виступає як справжній локус творчості, де створюється як все людське, так і сама людина; це “місце трудів і працювання”; усе “найвище” у зародку міститься в повсякденному й у повсякденність повертається, коли хоче довести свою істинність. Але це в ідеалі. Повсякденність в своєму історичному розвитку переживає стан відчуженості, який виявляється в “ощодневлюванні” високої культури і стилю, в забутті символів і заміні їх на знаки і сигнали, послабленні впливу сакрального і так далі. Таким чином, ставиться завдання “критики повсякденного життя”, що мислиться як засіб “реабілітації” самої повсякденності, тобто відновлення її ролі як посередника і “поєднувача” природи й культури в безпосередності людського життя. Так само — як інстанція-посередник між природою і культурою — повсякденність витлумачується А. Хеллер; з її точки зору, саме у повсякденності відбувається реалізація нагальних потреб людини, які при цьому набувають культурної форми і значення. Ставиться завдання повернення у повсякденність, нового отримання світу щоденності, у якому людські погляди та дії орієнтувалися б не на абстрактні й анонімні інститути, а знайшли б прямо відчутний людський сенс. Тобто йдеться про “поверненні” в життєвий світ (Див. [Лелеко 2002]).

Оскільки когнітивні структури у нашій свідомості пов’язуються з нашими перцептивними механізмами прямо або опосередковано, вони, частково перцептивно зумовлені, тобто залежать від *соціального* досвіду. До того ж самі значення мовних одиниць не знаходяться у свідомості тільки одного, конкретного індивідуума. Вони виводяться із концептуальних схем, що знаходяться та працюють усередині свідомості всіх носіїв цієї мови разом з семантичною особливістю тієї структури, в якій вона використовується. У цьому зв’язку відзначимо роль семантики (значення мовних одиниць), особливостей їх номінативної структури, а, отже, когнітивних структур, які вони представляють, із бажанням комунікантів найбільш повно відобразити в своїй свідомості існуючий світ і максимально адекватно його відобразити у процесі спілкування [Левицький 2004, с. 7].

Розглядаючи ментальну характеристику слова дослідники відзначають, що семантика мовного знака важливіша за його зовнішню форму, яка в принципі може перетворитися на компонент змісту (як внутрішня форма слова). Слово у всіх його функціональних зв’язках містить ментальний концепт, який на феноменологічному рівні експлікується як “образ”, “поняття”, або “символ”. Існує певна ієрархія всіх мовних засобів у вираженні зв’язків між знаком-словом, ідеєю-поняттям і річчю-предметом, яка зумовлює цінність кожної лексеми в системі слова, ідеї та речі, які пов’язані як аналогічні та взаємодіючі явища.

Орієнтуючись на вироблені у сучасній лінгвістиці підходи до аналізу вербалізації концептів ([Голубовська 2004], [Лукашевич 2003], [Приходько 2008]), ми розглядаємо їх одночасно як усталені в суспільно-мовній свідомості структури та елементи реалізації індивідуальних мовно-мисленневих актів, фрагменти думки. Проблема онтології мовної свідомості як форми суспільної свідомості розв'язується на шляху визнання таких її рис, як *загальнопоширеність, особливий об'єкт віддзеркалення* - мова – і *наявність специфічної форми віддзеркалення* – власного коду, що є достатнім для віддзеркалення цього об'єкту; *викликаністю до життя особливою потребою* – необхідністю не лише практичного володіння мовою, але і знань мовного устрою для здійснення мовної діяльності; *призначеністю для виконання особливої соціальної функції* – обслуговування потреб мовного спілкування [Обыденное 2008, с. 47].

В мовній свідомості, як і в комунікативній поведінці представників відповідної культури, відбивається етнокультурна своєрідність менталітету [Языковое 2004].

Російська мовна свідомість концептуальне ядро *повседневности* вибудовує за рахунок фреймів 'повторюваність', 'звичність', 'часопросторова безкінечність', 'простота', 'емоційна неопозитивність' [Словарь Евгеньевой 1999]: *Оказывается, это простой язык, повседневный* (Ю. Нагибин), *Наряду с массовостью и жестокостью репрессий, ужас вселяла их иррациональность, вот эта повседневность, когда невозможно понять, кого сажают и за что сажают* (Г. Горелик, А. Сахаров), *Высокоскоростные зимние шины, созданные для немецких автобанов и итальянских автострад — весьма приятный компромисс для города и пригорода, где снег скорее неожиданность, чем повседневность* (За рулем. - 2004. 03. 15), *Советская повседневность гудела как фабрика, колосилась как поле, она скреплялась тщательно закрученными винтиками, поскрипывала слаженно вращающимися шестеренками, включалась и выключалась в соответствии с четко намеченными производственными циклами, которые призваны были стать циклами самого бытия; Эта повседневность строилась, тиражировалась, вспахивалась, конструировалась, выплавлялась, подвергалась селекции, чеканилась, сеялась, изобреталась, штамповалась, возвращалась, ковалась, короче говоря, обрабатывалась* (А. Ашкеров).

Поділяючи думку, що "внутрішня форма разом із складофонемною структурою і з граматичною будовою – це головне, що надає мові національного колориту" [Комлев 1969, с. 41-42], відзначимо, що російська *повседневность* через внутрішню форму не лише закріплює фреймову структуру, але й формує уявлення про неї як про надособистісний потік, у який людина поринає (пор. *Засосала повседневность*). Неопозитивність емоційної оцінки значно виразніше продемонстрована у синонімічних рядах [Горбачевич 2007] – *повседневный – ежесдневный, обыкновенный, постоянный; обыкновенный – обычный, всегдашний, всесдневный, повседневный, дюжинный, заведенный, заурядный, избитый, обиходный, общий, обыденный, постоянный, привычный, принятый, общепринятый, простой, рядовой, торный,*

употребительный, общеупотребительный, урочный, установленный, ходовой, ходячий, шаблонный, трафаретный.

На відміну від російської, англійська мовна свідомість не суміщує буттєву повсякденність із повсякденним існуванням (життям) : *повседневный – daily, everyday; ~ые нужды daily needs; ~ая жизнь everyday life; ~ое руководство работой daily supervision of work* [Таубе 1975] (Див. також [Collins 2003] та [Merriam-Webster 2003]).

Внутрішня форма частково підтверджує спостереження Лена Віссона, який стверджує, що для англійців властиво брати на себе повну відповідальність за свої вчинки і не перекладати свою вину на інших і тим паче на вищі сили. Світоглядна установка на те, що людина є активною, раціональною, позитивно спрямованою і сама визначає як будувати своє життя [Виссон 2003, с. 69 - 82].

Українську мовну свідомість можна вважати такою, що суміщує деякі риси російської з деякими рисами англійської. Так, слово *повсякденність* не має такого поширення, як російська *повседневность*. Про це, зокрема, свідчить той факт, що [Новий тлумачний словник 2007], який є аналогом [Словарь Евгеньевой 1999], відповідну лексему взагалі не фіксує. Для української мовної свідомості характерна також менша універсальність – словотвірний зв'язок із *всякий*, а не із *весь*. Більш актуальним є смисл 'звичність, узвичаєність'. У цьому зв'язку див.: **ПОВСЯКДЕННИЙ**, -а, -е. *Який є, буває, має місце, відбувається і т. ін. кожного дня; щоденний. // Звичайний, звичний, буденний. // Постійний. <> Повсякденна церква – християнський дерев'яний храм, поставлений за один день в подяку за перемогу або запобігання лиха; звичай спорудження такої церкви був поширений в Московії та Росії* [Великий тлумачний словник 2005].

Таким чином, етномовна свідомість як спосіб когнітивної діяльності визначає спосіб розгортання концепту у семіопросторі мови, навіть у тих випадках, коли йдеться про концепти загальнорефлексивного характеру.

Література

Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур = Where Russians Go Wrong in Spoken English [Текст / Линн Виссон; пер. с англ. – 3-е изд., стереотипное. – Москва: Р. Валент, 2005. – 192 с. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.02.15 / І. О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ століття : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. В. Городецька. – К., 2003. – 21 с. Горбачевич К.С. Словарь синонимов русского языка [Текст] : [более 4000 синонимов] / К. С. Горбачевич. – М. : Эксмо, 2007. – 599, [2] с. – (Библиотека словарей). Загнітко А. П. Великий сучасний англо-український українсько-англійський словник / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 1008 с. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова [Текст] / Н.Г. Комлев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 192 с. Культурология. ХХ век. Энциклопедия. Т.2. (М-Я) [Текст] / С.Я.Левит, сост. и ред. – СПб.: Университетская книга, 000 “Алетейя”, 1998. – 447 с. Левицький А.Е. Роль категоріальної семантики у забезпеченні функціонування номінативних одиниць

сучасної англійської мови // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Вип. 17. – Житомир, 2004. – С. 66 – 70. *Лелеко В.Д.* Пространство повседневности в европейской культуре [Текст] / В.Д. Лелеко; Санкт-Петербургский гос. ун-т культуры и искусств. – СПб., 2002. – 320 с. *Лукашевич Е.В.* Теория значения слова: эволюционно-прогностический аспект [Текст] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук: (10.02.19) / Елена Васильевна Лукашевич. – М., 2003. – 46, [1] с. *Львов М. Р.* Словарь антонимов русского языка. Св. 3000 антоним. Пар [Текст] / Львов М. Р.; [под ред. Л. А. Новикова]. – 8-е изд., стереотип. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 592 с. *Новий тлумачний словник української мови.* 200 000 слів: У 3-х томах / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ: вид. Аконіт, 2007. – Т.1. – 926 с. – Т.2. – 926 с. – Т.3. – 862 с. *Обыденное* метаязыковое сознание и наивная лингвистика: Межвузовский сборник научных статей [Текст] / Отв. ред. А.Н. Ростова. – Кемерово – Барнаул: Изд-во Алтайского университета, 2008. – 480 с. *Приходько А. М.* Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики [Текст] / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. *Словарь русского языка:* В 4-х т. [Текст] / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; Под ред. **А. П. Евгеньевой.** – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999. – Т. 1. А–Й. – 702 с.; Т. 2. К–О. – 736 с.; Т. 3. П–Р. – 750 с.; Т. IV. С–Я. – 797 с. *Таубе А. М.* Русско-английский словарь: Около 34 000 слов. Изд. 4-е, исправленное и дополненное. [Текст] / А.М. Таубе, А.В. Литвинова, А.Д. Миллер; [под ред. Р. С. Даглиша, магистра гуманитарных наук Кембриджского университета]. – М., «Русский язык», 1975. – 832 с. **Шафаревич И.Р.** *Сочинения* в трех томах [Текст] / **И.Р. Шафаревич.** – **Т. 2.** – **М.: Феникс, 1994.** – 512 с. *Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты* : сб. ст. [Текст] / под общ. ред. Н.В. Уфимцевой; Ин-т языкознания РАН. – М.; Барнаул : Алт. ун-т, 2004. – 343 с. *Collins English Dictionary,* 6 Rev. Ed. edition. – L. – N.Y. etc.: Collins, 2003. – 1888 p. *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary,* 11th edition. – L. – N.Y. etc., Merriam-Webster, Inc., 2003. – 1664 p.

СТУЛІНА Є.В., СУСЛОВА М.О.

(Запорізький нац. ун-т)

СЛОВОТВОРЧІ МОДЕЛІ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ISLAM В ІСПАНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

We made an attempt to describe some characteristics of the concept ISLAM studying the new word-formative patterns of its notional substrate. The analysis of the evolution of the concept's content is done by a construction and research of the derivative field of the basic lexeme.

Key words: *concept, conceptualization, categorization, derivative.*

Низка публікацій останніх років свідчить про зростаючу зацікавленість дослідників у вивченні проблеми концептуальної інтеграції (Кубрякова О.С., Нікітін М.В., Жаботинська С.А.). Похідне слово та його композиційна семантика виступає наглядним прикладом такої інтеграції. Аналіз побудови дериваційного поля ключового слова-репрезентанту дозволяє виявити когнітивні ознаки концепту, що вивчається [Попова, Стернин 2007, с. 182].